

Ovaj, a i kasniji mučni povijesni događaji, doveli su do iseljavanja židovske zajednice. Nakon više od stotinu godina u Xantenu je organiziran događaj kolektivnog prisjećanja na prisutnost Židova u tom gradu. Događaj je Fabianu otkrio neke zanimljive strategije prisjećanja i pukotine kroz koje proviruju predrasude, još uvijek žive u kolektivnom sjećanju zajednice.

U četvrtom dijelu, "Ethnography" [Etnografija], analiziran je utjecaj novih etnografskih žanrova (komentara) i nova mjesta pohrane etnografskog teksta (interneta – virtualnog arhiva) na prirodu etnografskog pisma. Posljednje poglavlje problematizira značenje susreta (*encounter*) za antropologiju u Africi i antropologiju općenito. Autor se bavi svojevrsnim pokušajem iskupljenja tog pojma s obzirom na prigovore eufemističkoj prirodi susreta u kontekstu kolonijalnih osvajanja te naglašava važnost susreta u proizvodnji antropološkog znanja. To je poglavlje popraćeno slikama kongoanskog slikara Tshibumba Kanda Matulua, koji je u ciklusu od 101 slike pod nazivom *History of Zaire* oslikao povijest svoje zemlje (dio spomenute popularne historiografije), odnosno dijelom ciklusa koji tematizira različite vrste susreta koje su obilježile povijest Konga, od onih s početka kolonizacije pa do stjecanja nezavisnosti.

Iako ovo nije knjiga prekretničkih teorijskih uvida, već suptilnih rasprava i podsjetnika, ona je važna i vrijedna refleksija na trenutno stanje antropologije iz pera jednog od njezinih najvažnijih istraživača. U kontekstu spomenute nepokolebljive spisateljske aktivnosti autora, valja spomenuti kako se neke od tema ove knjige nastavljaju u sasvim nedavno objavljenom djelu *Ethnography as Commentary; Writing from the Virtual Archive* (Etnografija kao komentar; Pisanje iz virtualnog arhiva) u izdanju istog izdavača (Duke University Press, 2008).

Ivona Grgurinović

Milan Mesić
MULTIKULTURALIZAM:
DRUŠTVENI I TEORIJSKI IZAZOVI

Zagreb: Školska knjiga, 2006., 435 str.

Knjiga Milana Mesića, *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*, objavljena 2006. godine u izdanju Školske knjige, donosi pregled afirmativnih i negacijskih stavova glede multikulturalizma kao povijesnog fenomena, često vrlo proturječnog unutar suvremenih društava.

Multikulturalizam, ideal skladnog života kulturno različitih grupa u kontekstu pluralnog društva, postaje od sedamdesetih godina 20. stoljeća formativno načelo društvenog ustroja i razvoja demokratskih zemalja. Međutim, multikulturalizam nije

samo nov teorijski okvir, kojim se prisutna kulturna raznolikost opaža kao društveno bogatstvo, nego i nov politički okvir za uspostavu društvenih odnosa u kojima različite kulture mogu slobodno razvijati svoje vlastite identitete, istodobno sudjelujući i u jačanju zajedničkih društvenih i kulturnih institucija.

Jedan od glavnih problema "provođenja" ideje multikulturalizma proizlazi iz nedovoljno precizne uporabe termina kad se on pojavljuje u kontekstu rasprave o državnom ustroju, s jedne, i društvenom životu, s druge strane. Tako o multikulturalizmu možemo raspravljati u vezi s odnosima manjine i većine, marginaliziranim ili isključenim etničkim ili neetničkim grupama, etničkom pluralizmu, nacionalnom pluralizmu, kulturnim posebnostima etničkih zajednica u sklopu nacionalnih država i sl.

Knjiga *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi* podijeljena je u dva dijela. Prvi dio, koji nosi naslov "Uvod u multikulturalizam i različita shvaćanja" započinje poglavljem o moralnom monizmu. U njemu autor preko antičkih filozofa, Platona i Aristotela, potom preko utemeljitelja klasičnog liberalizma: Lockeja, Montesquieua, Kanta, A. Smitha, J. S. Milla i Torquevillea, predstavnika suvremene liberalne političke teorije J. Rawlsa započinje svoju analizu multikulturalizma, ponajviše se osvrnuvši na manjinske grupe.

U poglavlju "Preteče multikulturalizma" autor analizira kulturnopluralističko gledanje na čovjeka i društvo, pojavu termina 'nacije' za različite kulturne zajednice; analizira racionalne razloge za pojavu raznovrsnih društvenih institucija i običaja; analizira kulturu kao proizvod nesvjesnih kolektivnih napora.

"Okolnosti multikulturalizma-svijet u kojem živimo" naslov je poglavlja u kojem autor pokušava naznačiti osnovne okolnosti koje određuju pojmove multikulturalizma. Za konstitutivne okolnosti multikulturalizma autor navodi etnokulturne različitosti, migracije, asimilacijske politike, globalizaciju, postkolonijalizam i društvene pokrete za priznavanje posebnih identiteta. Autor pokušava objasniti zašto je multikulturalizam, iako se kao pojam javio tek nedavno, postao jednim od ključnih diskursa za razumijevanje suvremenoga svijeta.

U poglavlju "Istaknuti teoretičari multikulturalizma" autor nas upoznaje s nekoliko najistaknutijih predstavnika teorije(a) multikulturalizma, na osnovi njihovih najvažnijih radova. Tako spominje Charlesa Taylora, istraživača u širokom spektru tema suvremene filozofije: moralne teorije, teorija subjektiviteta, političke teorije, epistemologije, hermeneutike, filozofije duha, jezika estetike, i u novije vrijeme religije te njegov teorijski model "politike priznavanja"; Willa Kyrnlicka, profesora političke filozofije i njegov model multikulturalizma temeljenog na interpretaciji liberalizma; Bhikhu Parekha, profesora emeritusa političke teorije na sveučilištu Hull u Velikoj Britaniji, koji zagovara međukulturno konstituiranu teoriju multikulturalizma (dijaloška ili integralna teorija multikulturalizma), koja naglašava središnje mjesto dijaloga među kulturama; Iris Marion Young, profesoricu političkih znanosti na sveučilištu Chicago, zagovornicu tzv. radikalnog pristupa shvaćanju multikulturalizma.

Autor u poglavlju "Tipologije multikulturalizma" navodi više klasifikacija multikulturalizma, bilo u smislu koncepcija ili politika, u općem ili nekom posebnom (disciplinarnom) obliku. Tako se neke razlikuju u pristupu, odnosno kriterijima razvrstavanja, a druge tek u različitim terminima kojima se označavaju u osnovi isti tipovi multikulturalizma. Gledajući elaborirano, mogu se naći u rasponu od grubih rudimentarnih do teorijski sofisticiranih. Mesić navodi primjere dvočlanih, jednostavnijih tipologija (konzumeristički multikulturalizam, transformacijski multikulturalizam, liberalni multikulturalizam, transformativni multikulturalizam, kritički multikulturalizam i dr.) i višečlanih (primordijalistički pristup, civilni pristup i univerzalni pristup) apostrofirajući: konzervativni, liberalni, lijevo liberalni, kritički i fluidni multikulturalizam kao glavne teorijske pristupe razumijevanju multikulturalizma.

U sljedećem poglavlju Milan Mesić osvrće se na kritiku multikulturalizma koju iznose desni kritičari multikulturalizma A. Schlesinger, A. Schmidt i M. Novak, potom umjereni i lijevi kritičari N. Glazer i B. Barry. Zagovornici multikulturalizma kao npr. S. Freeman, S. Mendus, D. Miller, P. Kelly, S. Caney, B. Parekh i dr. uzvraćaju na kritiku, naglašavajući da jednakost, osobito jednakost prilika, možemo lakše zamisliti u kulturno homogenom nego u heterogenom društvu. Ideja multikulturalizma se zalaže da se o učincima kulturnih različitosti na jednakost prilika vodi politički dijalog, čime se pak gradi nova politička teorija, teorija politike različitosti. Valja napomenuti da se pojedini zagovornici multikulturalizma ne zadovoljavaju samo obranom multikulturalizma već se nastoje i kritički osvrnuti na radove spomenutih kritičara.

Drugi dio knjige, koji nosi naslov "Ključni pojmovi i teme u raspravi o multikulturalizmu" bavi se kulturom kao središnjom kategorijom svake multikulturalne perspektive. Kako sam autor zaključuje, postoje ne samo razna značenja i koncepti kulture nego i različite razine ili aspekti.

Autor se zato osvrće na koncepte kojima se nastoje objasniti neki aspekti međusobnog kulturnog sučeljavanja u određenom društvenopovijesnom kontekstu. Neki od tih pojmova su: *translacija*, *transkulturacija*, *mestiza/mestizaje*, *kreolizacija*, *sinkretizam*, *dijaspora*. *Translacija* je termin preuzet iz lingvistike i prenesen na područje kulturnih studija. Njime se nastoji objasniti susret različitih kultura, njihovo međusobno "prevođenje" i razumijevanje. Prevođenje je uvijek sučeljavanje uz otpor onoga što je neprevedivo. *Transkulturaciju* američka antropologinja Mary Louise Pratt definira kao način na koji podređene i marginalne grupe izabiru i prerađuju kulturne materijale koje im šalje dominantna kultura. *Graničarska kultura* nastoji objasniti slična pitanja sučeljavanja različitih kultura, pitanja koja se javljaju kao produkt stalne transformacije i rekonstitucije. *Mestiza/mestizaje* – latinoamerički termin, odnosi se na miješanje kultura uz američko-meksičku granicu. *Kreolizacija* je još jedan termin za "miješanje" jezika i kultura koji je ponovno prisvojen i redefiniran u manjinskim diskursima i kulturnim studijima, a označuje mješavinu afričkih i europskih kultura na Karibima i u Sjevernoj Americi. *Sinkretizam*, stariji je termin za kulturno miješanje, prije svega kulturnih obrazaca (za kućnu i izvanjsku uporabu). *Dijaspora* – manjinske zajednice raseljene iz nekog izvornog središta na dva ili više perifernih lokaliteta, a takva zajednica ima stvarni

ili umišljeni osjećaj o neprihvatanju u domaćinsko društvo. Ona veliča mit izvorne domovine, koja se doživljava kao mjesto povratka i privržena je njezinoj obnovi. *Hibridnost, hibriditet* ili kulturna *hibridizacija* najrazvijeniji je i najviše korišten pojam za označavanje proturječnih procesa kulturnih sudara i miješanja. Autor se bavi i terminima rase, etnije-etniciteta, etnocentrizma i identiteta.

U poglavlju "Građansko-državlanski status i multikulturalizam" autor se bavi pitanjem građanstva u kontekstu multikulturalizma, (re)afirmacijom različitosti (barem dijelom) kao posljedicom neuspjeha modernog projekta nacionalne države. Analizira se utjecaj globalizacije na odnose moći i mjesta, njezino "potkopavanje" ideologija relativno autonomnih nacionalnih kultura te pokretljivost ljudi preko nacionalnih granica, što rezultira heterogenim, kulturno raznolikijim stanovništvom. Autor se, također, bavi odnosom multikulturalizma spram obrazovanja, religije, feminizma, odnosno, roda.

Kako bi što bolje opisao multikulturalizam, Mesić upozorava na "afirmativnu akciju" i "političku korektnost". "Afirmativna akcija" izraz je koji se šezdesetih godina 20. stoljeća pojavio u SAD kao dio socijalnih reformi kojima se trebao poboljšati društveni položaj povijesno diskriminiranih grupa, osobito etničkih manjina i žena. Krajnji je cilj bio uskladiti udio pripadnika neke grupe u određenom društvenom segmentu s njihovim udjelom u ukupnom stanovništvu. "Politička korektnost" termin je često vrlo zamagljena značenja, koji se nameće u svim sferama javnog i privatnog života. Zagovornici smatraju da je politička korektnost način mijenjanja društvenog položaja manjinskih i ugroženih skupina. Mesić donosi i stavove protivnika tog termina koji smatraju da mijenjanje riječi ne podrazumijeva i mijenjanje stavova, nego, ako je i dalje diskriminatoran, njegovo pristojno kamufliranje.

Iako je poglavlje "Multikulturalistička epistemologija" relativno kratko, autor iznosi vrlo zanimljiva razmišljanja o nerješivim razlikama između monokulturalne i multikulturalne epistemologije pomoću suprotstavljenosti esencijalizma i konstruktivizma, predmnijevanjem univerzalizma i relativizma te subjektivnog priznavanja prema objektivnoj zaslugi.

Posljednje poglavlje knjige nosi naslov "Multikulturalizam za početnike u osnovnim crtama". U njemu autor, u svojevrsnom zaključku, tematizira kontroverze multikulturalizma u pojedinim disciplinama (sociološkim pristupom, pristupom političke filozofije, socijalne lingvistike, kulturnih studija...) te konstatira da je multikulturalizam danas jedan od ključnih diskursa za razumijevanje suvremenog svijeta upravo zbog problema različitosti na koje upućuje.

Robert Šešerko